

Srebrni oltarni i ophodni križevi korčulanskih crkava

U katedrali i crkvama bratovština u Korčuli pohranjen je raznovrsni i bogati inventar liturgijskih predmeta, dio onoga što se stoljećima nabavljalo za potrebe obreda i ured crkava.

Posebno mjesto i vrijednost imaju stvari izrađene od plemenitih kovina, u prvom redu od srebra. Nažalost ono što je do danas očuvano tek je skromni ostatak nekadašnjeg bogatstva.¹ No iako okrnjene, ove zbirke crkvenog srebra sadrže još mnoga dragocjena i nepoznata djela starog zlatarstva. Ovdje ćemo prikazati samo ophodne i oltarske križeve, koji su uvijek imali značajno mjesto u liturgiji i liturgijskom inventaru.

Po nekadašnjim crkvenim propisima na svakom se oltaru mora nalaziti raspelo, pa je stoga razumljivo da su uz drvene i slične skromnije križeve za svećane prigode izrađivani i srebrni, a bili su dio bogatog oltarnog nakita.²

Ophodni se križevi nose nataknuti na visoku motku ili na kopljima crkvenih zastava.³ Izrađeni su s obje strane, na njima je sprijeda prikazan raspeti Krist, a otraga Bogorodica ili svetac zaštitnik, što ovisi o tome za koju je crkvu, bratovštinu i sl. križ namijenjen. Na tim se križevima nadalje redovito nalaze kao ukras na krajevima krakova i drugi svetački likovi: evanđelisti ili njihovi simboli, sv. Ivan, Marija Magdalena. Uokolo ophodnih križeva provlačila se kroz posebne vitice vrpca u odgovarajućim liturgijskim bojama. Svojim raščlanjenim, prozračnim oblikom te cvjetne vitice obogaćuju i ukrašavaju obrise križeva. Ispod križa je na motki bio pričvršćen mali ogrtačić od svile, »faciol« također u boji bratovštine ili u liturgijskoj.

¹ Podaci o križevima crpljeni su iz Opatskog arhiva u Korčuli: inventarskih popisa, biskupskih vizitacija i drugih dokumenata. Nadalje, u arhivima korčulanskih bratovština (računskim i dr. knjigama) ima također podataka koji se odnose na križeve, i uopće crkveno srebro.

² Križevi se nalaze redovito na oltarima od XI. st. Uz njih se s vremenom kao ukras oltara javljaju: svijećnjaci, kanonske ploče, moćnici, posude za cvijeće i sl., što se vrlo često izrađivalo od plemenitih kovina, napose srebra.

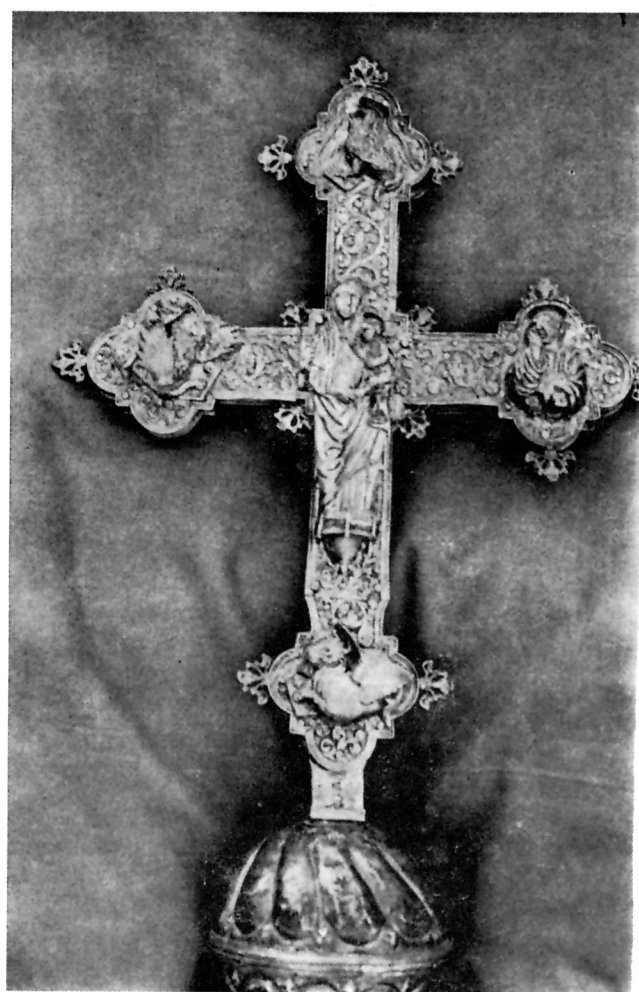
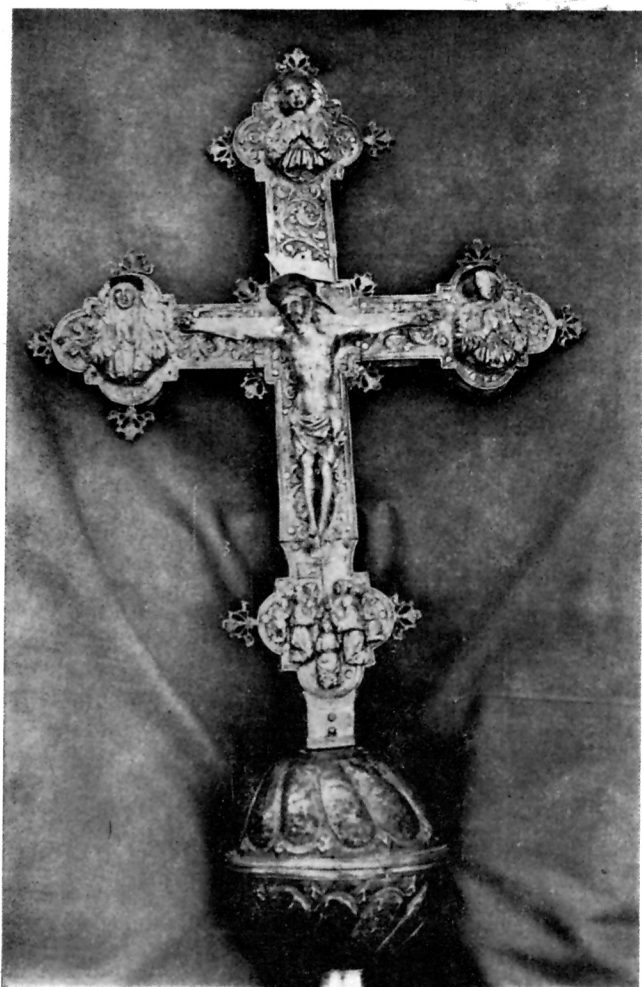
³ Ophodni se križevi javljaju vrlo rano, još u VI. st., a nose se u procesijama. Od XIII. st. redovito su u upotrebi, najprije u biskupijama, a zatim i drugdje.

Najstariji i najvredniji križ sačuvan u Korčuli jest:

*OPHODNI KRIŽ BRATOVŠTINE SVIH SVETIH*⁴ To je djelo dubrovačkog zlatarskog majstora I v a n a P r o g o n o v i ć a iz 1471. god.⁵ Visina mu je 82 cm, a raspon krakova 51 × 44 cm. Skovan je od srebra, cizeliran i graviran, a nekada je bio pozlaćen. Glatki valjkasti držak ukrašen je pri dnu i vrhu profiliranim prstenom s nizom kuglica. Velika jabuka sastavljena od dvije polukugle podijeljena je u naglašene kriške. Križ je pribijen na drvenu jezgru, plohe su mu pokrivene uzorkom sitnih kružica i reljefnog kovrčavog lišća, krakovi završavaju trolistima. S prednje strane križa je korpus: dugo tijelo lijepih proporcija, dobro modelirane anatomije, naglašeno ispupčenog trbuha. Perizom pada u naborima do koljena, a svezan je na bokovima u čvorove. Noge su položene jedna do druge, stopala prekrížena i pribijena velikim čavlom. Ruke duge, prsti detaljno izvedeni savijaju se u grču. Najizrazitija je glava: kosa u valovitim pramenovima pada preko ramena, crte lica naglašene: dugi nos, upale oči, poluotvorena usta kroz koja se naziru zubi; cijelo lice izražava patnju. Na tjemenu je pričvršćena pločica svetokruga. U trolistu na vrhu križa je dopojasni lik mladolikog sveca kratke kose, sklopljenih ruku. Desno je poprsje svetece staračkog lica s borama oko ustiju. Lijevo mladi svetac duguljaste glave i sklopljenih ruku. Donji medaljon prikazuje bratime Svih svetih u adoraciji. Devet ljudi kleči, jedan

⁴ Ovaj križ objavio je dr. Cvito Fisković u radnji *Dubrovački zlatari od XIII. do XVII. st.*, Starohrvatska prosvjeta, III. serija, svezak 1, 1949. On donosi kratki opis križa i vrlo važan dokument (ugovor) o narudžbi tog križa. Fisković piše: »U listopadu 1471. godine došao je pročelnik korčulanskog bratstva Svih Svetih Jakov Tomić sa tri bratima u Dubrovnik i sklopio ugovor s Ivanom Progonovićem, koji se obavezao da će doći u Korčulu i tu ostati sve dok ne izradi pozlaćeni kalež sa tanjurićem i križ težak od prilike sedam dubrovačkih libra, a sličan onome koji je bio skovao stonskom bratstvu sv. Frane. Bratovština se obavezala da će mu naći stan i radionu gdje će moći da stanuje i izvodi naručbu do sredine studenog« (str. 204).

⁵ Ivan Progonović jedan je od istaknutih dubrovačkih zlatara XV. st. On je bio porijeklom iz Novog Brda u Srbiji, velikog rudarskog središta, gdje je u to vrijeme bilo nastanjeno mnogo Dubrovčana. Poznato je da je imao i naučnike, kao i dosta narudžbi uglednih naručilaca. Tako 1470. god. izrađuje za dubrovačkog biskupa Timotea Maffei srebrni krčag i posudu za umivanje kao poklon kralju Matiji Korvinu. God. 1473. naručuje kod njega brojne posude, šalice i tanjure dubrovački biskup Ivan de Veneriis.

1 Ivan Progonović, OPHODNI KRIŽ BRATOVŠTINE SVIH SVETIH, Karčula

2 Ivan Progonović, OPHODNI KRIŽ BRATOVŠTINE SVIH SVETIH, Korčula

drži ophodni križ na kojem se vije zastava s likom sveca. Bratimi su u tunikama s kapuljačama na glavi, sklop-ljenih ruku. Zbog perspektive nisu jednake veličine, a raspoređeni su simetrično: sredinu čini štap sa zastavom, braća su s obih strana okrenuta prema njemu. Jedan bratim kleči podno zastave okrenut gledaocu leđima, vide se potplati bosih mu nogu. Detaljno su rađena lica i ruke, a nabori odjeće padaju u paralelnim i kružnim linijama. S druge strane križa je u sredini Bogorodica s djetetom. Ona stoji na maloj konsoli koja se iz lisnatog sažetka na dnu širi prema gore i završava peterostranim ukrasnim rubom izvedenim na proboj. Bogorodica je prikazana frontalno, oslanja se na lijevu nogu. Obučena je u nabranu haljinu, preko glave i ramena pada joj koprena, a na lijevoj ruci savijenoj u laktu skuplja se u raskošne nabore valovitog ruba. Kruškolika glava, lice visokog čela je bez izražajnosti (posljedica oštećenja). Golo dijete okrugle glave, debeljuškasto, sjedi na majčinoj ljevici i dignutom rukom blagoslivlje. U medaljonu gore je orao u profilu (simbol sv. Ivana), tijelo mu pokriva sitno perje, ima velika raširena krila, glavu oštrog kljuna, a noge s kandžama sto-

je na debeloj knjizi. Desno je anđeo sv. Matije, lijevo Markov lav u profilu lijepo ukomponiran u trolist. Dio glave i prsiju pokriva mu gusta griva, rep savijen uz tijelo. Krila su posebno pričvršćena, a ispod šapa drži knjigu. Dolje je vol sv. Luke.

Sve je rađeno s velikim umijećem i osjećajem za pojedinosti. Likovi su skovani u dubokom reljefu, a Krist i Bogorodica u punoj plastici. Sve figure majstor izvodi s mnogo pažnje, a kod nekih se upušta u najmanje sitnice: ukrase na odjeći, perje, kosu, prste. U toj brizi za pojedinosti najviše vještine pokazao je na likovima Krista i Bogorodice te u medaljonu s bratimima. Tu je smjelom kompozicijom u perspektivi posvjedočio slobodu i samostalnost stvaralaštva, unijevši nov, neuobičajen element obrađen majstorski. Jednaka je pažnja posvećena simbolici, simetriji, cjelini i pojedinostima. Naručio: bratovština Svih svetih dobila je počasno mjesto podno Raspetog, a ovaj stav adoracije Križu sadržan je zapravo u biti bratovštine i ponavlja se na reljefima bratimske kuće kao i na poliptihu Bla-

ža Trogirana u crkvi Svih svetih u Korčuli.⁶ Progonović se tim djelom predstavio kao zreo umjetnik i majstor zlatarskog obrta.

Oblik križa s trolisnim završecima krakova tipično je gotički, a takva je i jabuka i sav ostali ukras: cvjetne vitice nemirnim kovrčanjem podsjećaju na ukrase kamenih spomenika. Još jasniji je gotički pristup u figuralnim dijelovima: Kristovo tijelo izduljeno i realistički prikazano u mucu, perizom oštro lomljenih nabora. Vitka Bogorodica stoji u krivulji gotičkog kontraposta koju prate nabori odjeće spiralno savijeni na rubovima, a kružno na ramenima i laktu. Likovi u medaljonima oblikovani su čvrstim, zatvorenim volumenima, no i tu se u nabiranju odjeće, nizu pojedinosti, a posebno u stilizaciji simbola evanđelista nazire gotičko shvaćanje.⁷

Korčulanska katedrala posjeduje dva ophodna križa; to su tzv. »kaptolski križevi« sada pohranjeni u Opatskoj riznici.⁸

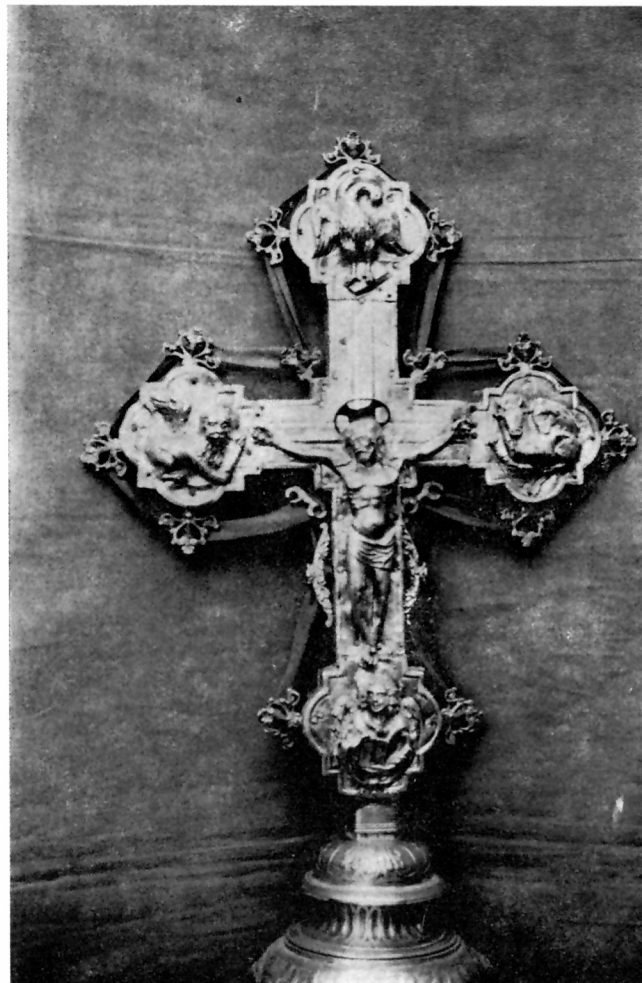
KAPTOLSKI OPHODNI KRIŽ I. visok je 65,5 cm, a raspon krakova mu je 36,5 x 28 cm. Srebro je lijevano, kovano, cizelirano, gravirano, djelomice pozlačeno. Glatki stožasti držak nosi veliku jabuku pokrivenu plitkim ukrasom vitica, cvijeća i voćnih girlandi među kojima su četiri krilate anđeoske glave. Donji dio ima klasične paralelne užljebine, a isti motiv se ponavlja na prelaznom članku proširenom u polukuglasti završetak s nizom stiliziranih listova. Dvostruki je križ pribijen na drvenu jezgru, krakovi završavaju trolistom na čijim vrhovima i u križištu su vitice za vrpce. Bočne strane pokriva srebrni lim ispunjen uzorkom sitnih listića i povijenih grana. Na prednjoj strani križa pričvršćen je raspeti Krist snažnog, zbijenog tijela naglašene muskulature. Na bokovima ima kratki perizom. Pognuta glava lijepo je oblikovana, na njoj je prošupljeni svetokrug u obliku križa. U trolistima su simboli evanđelista: gore orao sv. Ivana raširenih krila, duga vrata, stoji na otvorenoj knjizi, lijevo krilati vol sv. Luke, desno Markov lav, a dolje mladoliki Matejev anđeo. Na drugoj strani križa je u sredini Bogorodica s djetetom. Ona stoji oslonjena na lijevu nogu, vitka je, odjevena u bogato nabranu odjeću. Gore u trolistu Bog otac blagoslivlje desnicom, u ljevici mu otvorena knjiga.

⁶ Na kući bratovštine Svih svetih u Korčuli (u Ulici Svih svetih uz istoimenu crkvu) nalaze se dva reljefa klesana u kamenu. Stariji, iz XIV. st., prikazuje skupinu bratima u dubokoj adoraciji križa, a drugi iz poč. XVII. st. obrađuje istu temu, no s daleko manje snage i izražajnosti.

Na velikom poliptihu koji je Blaž Trogirani naslikao za crkvu Svih svetih u prvoj polovini XV. st. središnja predela prikazuje Skidanje s križa, a podno tog prizora su sitni bratimi također u adoraciji.

⁷ Ovaj je križ talijanski historičar umjetnosti Cecchelli pogrešno ubrojio među umjetnine zadarske stolne crkve, te dao netočan opis, gdje umjesto skupine bratima vidi raku s likom sv. Šimuna. Dr. Cvito Fisković, *Zadarski sredovječni majstori*, Split 1959.

⁸ »Opatka riznica sv. Marka«, zbirka dragocjenosti i umjetnina, otvorena je 1954. god. Uređena je po zamisli Ljube Babića i I. Matijace. Tu su među inim pohranjena i izložena oba kaptolska križa. U svečanim liturgijskim obredima i dalje su u upotrebi, kao i ostali ovdje prikazani križevi.

3 KAPTOLSKI OPHODNI KRIŽ I, katedrala u Korčuli

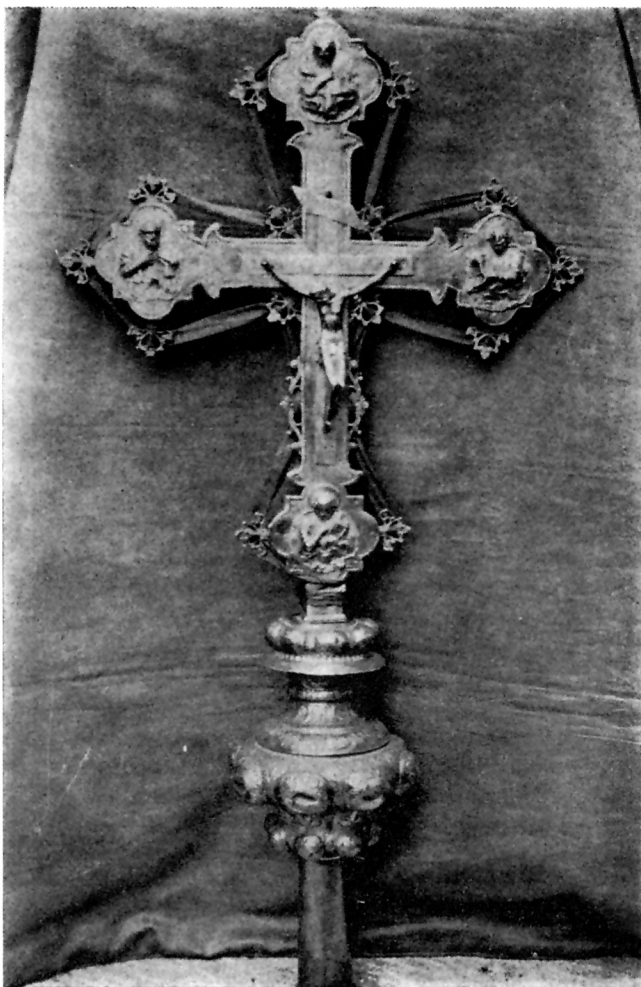
Lijevo je sv. Ivan uzdignutih, sklopljenih ruku, glave zabačene unatrag, iza leđa vijori mu plašt. Desno Bogorodica, dolje Marija Magdalena duge valovite kose drži u rukama visoku posudu pomasti.

Svi likovi i Bogorodica kovani su u dubokom reljefu, a Krist je u punoj plastici.

Na križu je žig: u ovalnom okviru CP i mletački (stariji oblik), a na jabuci nema žiga.

Gornji dio, tj. sam križ, je kasnogotički s kraja XV. ili s početka XVI. st., s ponekim ranorenesansnim elementom. Gotički pristup izrazit je naročito u likovima Krista, Bogorodice, simbolima evanđelista. Oblik kompozicija i obrada njihovih lica i tijela, oštri nabori odjeće odaju majstora gotičara. Renesansna je mala konsola s anđeoskom glavom na kojoj stoji Bogorodica.

U tom vrijednom proizvodu mletačkog zlatarstva očituje se vješta i sigurna majstorska ruka.

4 KAPTOLSKI OPHODNI KRIŽ II, katedrala u Korčuli

5 OPHODNI KRIŽ BRATOVŠTINE SV. ROKA, Korčula

U najstarijem sačuvanom inventaru korčulanske katedrale sastavljenom 14. I. 1541. god. spominju se dva srebrna križa.⁹

Ponovo je u inventaru iz 1603. god. zapisano: »Dva srebrna križa veći je ukrašen sa jedanajest pozlaćenih cvjetova i dva slomljena, drugi križ ima dvanajest slično pozlaćenih jabuka, od kojih je pet pričvršćeno na križu, a drugih pet je odvojeno i nalazi se kod rečenog sakristana.«¹⁰ Katedrala je dakle još u prvoj polovini XVI. st. imala dva srebrna križa, a na temelju tog podatka iz početka XVII. st. može se o njima i nešto više zaključiti. Jedan je naime bio ukrašen cvjetnim viticama, a drugi je na krakovima završavao kuglama. Po-

tonji način ukrašavanja je stariji,¹¹ pa je taj križ vjerojatno bio već dosta oštećen, što svjedoči napomena da su kugle s njega dijelom skinute. U kasnijim inventarima se više ne govori o križu s kuglama, te se može pretpostaviti da je zbog dotrajalosti zamijenjen novim, koji se nakon toga spominje u inventarima.

Može se stoga zaključiti da jedan od dva križa zabilježen u inventaru 1541. god. treba prepoznati u ovdje prikazanom, koji je mogao nastati već početkom XVI. st., a drugi se, svakako stariji, izgubio.

Inventar iz 1604. god. opet spominje dva srebrna križa: jedan novi, drugi sa cvjetovima od bakra,¹² a u biskupskoj vizitaciji iz 1611. god. stoji da treba popra-

⁹ *In primis due cruces argenteae, 2 cruce numero 2*
Najstariji inventar (sačuvani) katedrale s oznakom Malipiero od 14. I. 1541. god.

Vol. Eccl. Cathedralis Inventaria. Opatski arhiv, Korčula (u daljem tekstu OAK).

¹⁰ *»Doi croce d argento, la magior e ornata con li fiori indorati numero undesi et doi rotti, l altra croce coi pomeli similmemente indorati numero 12, delli quali cinque sono attaccati alli croce, altri 5 sono da per se del detto sacrista.«*

Vol. A. Inventar od 17. XI. 1603, pag. 127, OAK.

¹¹ Dr. Cvito Fisković, *Lastovski spomenici*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, br. 16, Split 1966, str. 37: *»... kuglice na razvijenim završetcima ukrašavaju još neke gotičke križeve u Dalmaciji«*. On donosi gotičko-renesansni križ zlatara Marula Ivaneo iz 1574. god. s Lastova. U samostanu sv. Franje u Zadru nalazi se ophodni križ s kuglama iz XIV. st.

¹² *»Item due croci d argento con sua fioroni qual e nuova, l altra con i fioroni di rame.«*

Vol. 30. Inventar god. 1604, pag. 1, OAK.

viti srebrni križ.¹³ Očito je da se radi o popravku starijeg križa, vjerojatno ovoga kojemu je dodan novi držak i jabuka ranobaroknog stila. Ubrzo zatim inventar 1613. god. nabraja dva srebrna križa s cvjetovima uz primjedbnu da je jedan nov.¹⁴

Inventar iz 1639. god. također govori o dva križa, jedan je nov, a s drugoga su cvjetovi od bakra skinuti.¹⁵ U inventaru 1674. god. opet nalazimo dva križa, ali »sa starog križa nedostaju dva lika, a treći je kod sakristana».¹⁶ Analiza sačuvanog kaptolskog križa međutim pokazuje da svi njegovi likovi potječu iz iste radionice, ne samo stoga što je na svima isti žig nego i svojim oblikom i stilom pripadaju istom razdoblju. S druge strane, malo je vjerojatno da bi inventar opet bilježio stari križ s kuglama, koji se nakon polovine XVI. st. više u inventarima nije nalazio. Kako smo vidjeli, taj je drugi križ, koji se (kasnije) spominje kao »stari«, bio s vremenom također oštećen, nedostaju mu cvjetovi ili su nadomješteni bakrenim. Moguće je dakle da s njega nedostaju i neki likovi, ali su sačuvani i pri kasnijem popravku opet vraćeni na svoje mjesto.

KAPTOLSKI OPHODNI KRIŽ II, visok je 76 cm, a raspon krakova mu je 42 × 34,5 cm. Srebro lijevano, kovano, cizelirano, gravirano. Stožasti držak s ugraviranim cikcak-linijama podržava jabuku koja na svom najširem zaobljenom dijelu ima osam ispupčenja nazmjenice ukrašenih cvjetovima i medaljonima. Držak nad jabukom ukrašavaju dva pojasa povijenog lišća. Dvostruki križ pričvršćen je na drvenu jezgru, krakovi završavaju trolistom. Bočne stranice pokriva srebrni lim s ukrasom vitica. Na prednjoj strani je vitki, plastični korpus oblikovan naglašenom krivuljom. Glava kovrčave kose i brade spuštenu je na desno rame, kratki perizom oko bokova malo je nabran. U trolistu gore je Ivan starac duge brade s knjigom u ruci, pod njim orao raširenih krila. Lijevo Luka s profilom volovske glave, desno Marko s malim krilatim lavom, dolje starački lik Matije s golišavim anđelom. S druge strane križa u sredini na trokutnoj konzoli stoji sv. Marko obučen u misnicu od cvjetnog brokata. Oslonjen je na desnu nogu, ruke diže na molitvu. Iznad njega je poprsje Boga oca starca duge brade i ćelave glave, lijevo golobradi sv. Ivan, desno Bogorodica, dolje Marija Magdalena.

Svi su likovi pozlaćeni, reljefni i pričvršćeni na podlogu. Jedino su Krist i sv. Marko izrađeni u punoj plastici.

¹³ »Die XV NOVembris Anni Dni 1611 Visitatio In sacristia Crux argentea reparatur«

Directorium Eccl. Curzolensis Vol. I, pag. 3, OAK.

¹⁴ »Due croce di Argento con li suoi fioroni ed due facil, la nuova con la sua casella e cuscin...«

Vol. 30. Inventar 1613. god., pag. 134 b, OAK.

¹⁵ »Item doi croci d argento una nova di tutti i fioroni con la sua cassella et cuscin 1 altra con li fioroni dettaccati di rame.«

Vol. A. Inventar od 10. VII. 1639, pag. 134, OAK.

¹⁶ »Due croci d argento con sua fioroni al numero 7 dico sette nella Croce vecchia mancano due figure d argento et la terza destacata e consegnata al Sacrista successore.«

Vol. 30, Inventar od 6. XI. 1674, pag. 20B, OAK.

Žig na križu: stablo u kružnom okviru; na dršku, gornjem dijelu, FP u pravokutnom okviru i mletački, a u donjem dijelu Z kula C i mletački.

Oblik križa je još uvijek gotički, a isti način slijede likovi u trolistima: očito se majstor ne udaljava od starijih predložaka. Slobodniji i stilski određeni su Krist i sv. Marko u lijepim oblicima ranog baroka. Križ je vjerojatno nastao krajem XVI. st. Držak s jabukom je kasniji nadomjestak, a po žigovima i izvedbi rađen je u dva navrata: donji dio poč. XVIII. st., gornji nešto kasnije.

Prvi put se »novi križ« spominje u inventaru 1604. god.,¹⁷ ponovo 1613. god., kad se kaže: »novi križ sa svojom kutijom i jastukom».¹⁸ O novom križu s kutijom govori i inventar 1639. god.,¹⁹ pa nema dvojbe da je nabavljen na prelazu XVI. u XVII. st. Uz te podatke iz inventara to potvrđuje i njegova izvedba s mnogo gotičkih reminiscencija uz kasno renesansne i barokne pojedinosti.

Likovi u medaljonima posebno rađeni nespretno se uklapaju u trolisne završetke. Napravljeni su po istom predlošku kao i oni na ophodnim križevima bratovštine sv. Roka i sv. Mihovila koji potječu iz iste zlatarske radionice.

OPHODNI KRIŽ BRATOVŠTINE SV. ROKA visok je 78 cm, a raspon krakova mu je 41 x 33 cm. Srebro kovano, lijevano, cizelirano, gravirano.²⁰

Stožasti držak ukrašava isprepletenu vrpca i stilizirani ljljani. Jabuka ima pri dnu renesansne ovalne, a na najširem dijelu vitice s lišćem i plodovima voća. Između tog ukrasa pričvršćene su četiri anđeoske glave u punoj plastici. Prelazni članak dvostruko je izvijen, na njemu je niz vertikalnih, ovalnih žljebova. Krakovi dvostrukog križa završavaju ovalnim medaljonima u kojima su poprsja evanđelista sa simbolima. Plohe križa ispunja vitica s lišćem, a bočne strane imaju plitkoreljefni vitičasti ukras.

S prednje strane pričvršćen je sitni korpus, a otraga također u sredini poluplastični lik sv. Roka. Obučen je u kratku tuniku i ogrtač, ima putnički štap i torbu, šešir o ramenu. Uz njega stoji vitki pas. Gore u ovalu je lik Bogorodice uzdignutih ruku u dubokom reljefu, lijevo je sv. Agata u ogrtaču od hermelina, na glavi ima kapu s vrpcama, a u rukama mučeničku palmu i otvorenu kutiju. Desno je biskup sv. Liberan s mitrom, pastoralom i knjigom. Dolje polugoli sv. Sebastijan mladenačkog golobradog lica, snažnog tijela probodne strelicom. Ta tri lika kovana su u plitkom reljefu.

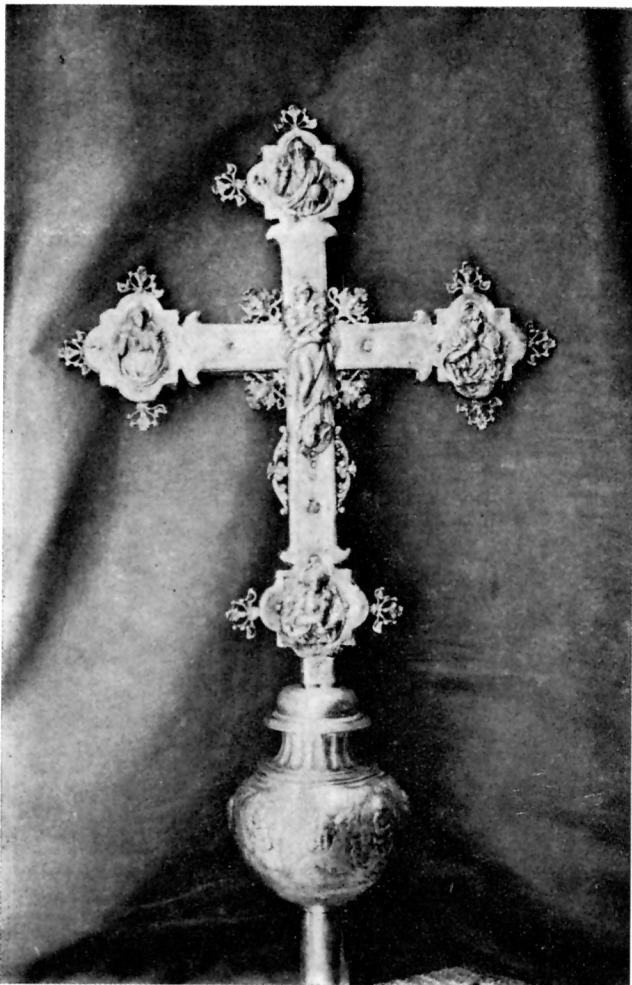
Žig: krošnja stabla u kružnom okviru i mletački.

¹⁷ D.c. (12), OAK.

¹⁸ D.c. (14), OAK.

¹⁹ D.c. (15), OAK.

²⁰ Ovaj je križ objavljen u knjizi Ivo Matijaca, *Povijest Bratovštine sv. Roka u Korčuli*, Korčula 1975. god.

6 OPHODNI KRIŽ BRATOVŠTINE SV. MIHOVILA, Korčula

Križ je nastao krajem XVI. st. s jasnim odjecima gotičkih pojedinosti u renesansno-baroknoj obradi. Likovi evanđelista i Bogorodice rađeni su po istom predlošku i u istoj radionici kao oni na spomenutom kaptolskom križu (II) i križu bratovštine sv. Mihovila. No sveci koji pripadaju kultu bratovštine sv. Roka rađeni su plošnije, u plićem reljefu i kao i sv. Rok izrazito su ranobaroknog stila. Korpus, sitan i nekvalitetan, kasniji je dodatak i odudara od cjeline.

Prvi put se taj križ spominje u inventaru bratovštine sv. Roka 1590. god.²¹ U početku je nošen u procesijama na visokoj motki, a od XVIII. st. nad bratovštinskom zastavom. U blagajničkim knjigama bratovštine često se navode izdaci za popravak križa. Tako je na skupštini 17. VII. 1775. god. prokurator Augustin Trojanis obavijestio da je križu potreban veći popravak.

²¹ »Item una chrocze adornatta con fiori di relevo n. o. 1«
Stavka iz inventarskog popisa bratovštine sv. Roka od 16. VIII. 1590. god. Svezak »Conf. S. Rochi«, pag. 120, OAK, o.c. (20), str. 113, 161.

Trgovac Antun Boschi se obavezao da ga dade popraviti u Veneciji i to je učinjeno, no tek krajem 1789. god. uz trošak od 596 lira.²²

Prema žigovima vidi se da je to rad mletačke zlatarske radionice koja je približno u isto vrijeme izvela kaptolski križ (II), a zatim i onaj za bratovštinu sv. Mihovila.

OPHODNI KRIŽ SV. MIHOVILA visok je 71 cm, a raspon krakova mu je 40 x 33 cm.

Srebro kovano, lijevano, cizelirano, gravirano.

Glatki stožasti držak ima pri dnu i vrhu uski profilirani rub. Malo spljoštena jabuka ima bogati lisnati ukras u plitkom reljefu. Na najširem dijelu jabuke je pojas sa četiri anđeoske glave. Između njih su medaljoni sa svetačkim likovima. U prvom sv. Mihovil mladić s krilima u rimskoj vojničkoj tunici gazi sotonu u ljudskom liku, otraga se nazire krajolik sa zvonikom. U drugom medaljonu Karlo Boromejski kleči pred križem, u trećem sv. Apolonija s mučeničkom palmom, iza nje je crkva s visokim zvonikom. U četvrtom medaljonu sv. Franjo u ekstazi, promatra ga jedan redovnik, a iznad lebdi križ iz kojega prodiru zrake (stigmatizacija). Sve je izvedeno u plitkom reljefu.

Krakovi dvostrukog križa završavaju trolistom. Na prednjoj strani je vitki korpus tankih ruku i nogu u punoj plastici. Gore u trolistu je sv. Ivan, lijevo sv. Luka, desno Ivan, dolje Matija. S druge strane na sredini Bogorodica u poluplastici stoji na krilatoj anđeoskoj glavi, ljevicom drži golo dijete živahno pokrenuto. Gore nad njom je Bog otac, lijevo Bogorodica, desno sv. Marko, dolje Marija Magdalena. Svi likovi su rađeni u dubokom reljefu i pričvršćeni na podlogu.²³

Žig na križu: krošnja stabla u kružnom okviru i mletački; na dršku i jabuci nema žiga.

Križ je nastao poč. XVII. st., a držak je dodan kasnije prigodom popravka. Oblik križa je gotički sa trolisnim završecima. Vitki lik Raspetoga elegantno izvijejne linije kao i Bogorodica u bogatoj nabranj odjeći barokno su oblikovani, a evanđelisti su rađeni po starom gotičkom predlošku. Nabubrena jabuka i reljefi na njoj pripadaju zreloom baroku.

Križ je nabavljen vjerojatno uskoro nakon osnutka bratovštine²⁴ jer već krajem 1603. god. bratovština na-

²² O.c. (20), str. 113, 184.

»A. 1789

D. Dar la d. ta per spediti in Venezia col mezzo del Sr. Gasparo Boschi per acconzio della Croce, che fu pregiudicata dal Fulmine e che esisteva nella Chiesa Cattle.«

Svezak »Conf. Scti Rochi«, knjiga »Degli Instrumenti«, pag. 58 b, OAK.

²³ Redosljed likova u trolistima izmijenjen je vjerojatno prigodom nekog popravka. Naime evanđelist Marko nalazi se na zadnjoj strani umjesto svetice koja je zauzela njegovo mjesto sprijeda.

²⁴ Bratovština Bl. Djevice Marije od Utjehe ili pučki nazvana sv. Mihovila (vezana uz istoimenu crkvu) osnovana je početkom 1603. god.

7 OLTARNI KRIŽ, katedrala u Korčuli

stupa u katedrali sa svojim križem.²⁵ Prvi put se srebrni križ poimenice spominje u vizataciji biskupa Franje Manole 1648. god.²⁶ Upotrebom i nepažljivim rukovanjem križ se često oštećivao, pa se u računskim knjigama bratovštine navode troškovi za njegove brojne popravke tokom XVII. i XVIII. st.²⁷

²⁵ Ivo Matijaca, »Bratovština Bl. Djevice Marije od Utjehe«, rukopis, Opatski arhiv, dok. 10, str. 50, 68.

Iz dokumenta nije posve sigurno da li se podatak odnosi na srebrni križ. Teško je vjerovati da je kroz tako kratko vrijeme (manje od godine dana) bratovština uspjela iz Mletaka dobiti križ. Doduše ako se već gotov križ kupio u nekoj mletačkoj radionici, onda je ta mogućnost realnija. Naime gornji dio križa sa standardnim svetačkim likovima nema posebnih dijelova, koje bi majstor radio po narudžbi bratovštine. Kako je iz iste zlatarske radionice krajem XVI. st. nabavljen križ za bratovštinu sv. Roka, a već 1604. god. spominje se u inventarima i »novi« križ iz katedrale, možda je ovaj sv. Mihovila nabavljen istovremeno kad i taj katedralni. Donji dio: ručka s jabukom kasniji je nadomjestak prigodom nekog popravka te u reljefima ima već likove svetaca koji se u bratovštini sv. Mihovila posebno štiju. Očito je dakle to rađeno po narudžbi.

²⁶ O.c. (25), str. 50, 79.

»C In visitatione sacristiae eiusdem ecclesiae. Invenit peculiarem crucem argenteam...«

Visitationes ep-Manolae a. 1648, vol. 31, fol. 152 b.s, OAK.

²⁷ O.c. (25) str. 50.

8 OLTARNI KRIŽ BRATOVŠTINE SV. ROKA, Korčula

OLTARNI KRIŽ IZ KATEDRALE visok je 40 cm, a raspon krakova mu je 40 x 29 cm.

Srebro lijevano, kovano, cizelirano.

Glatke plohe križa na rubovima ukrašava zaobljena uska traka. Na krajevima krakova su završeci zrcalnog, baroknog ukrasa koji podsjećaju na nekadašnje troliste. Vitki korpus barokne krivulje pričvršćen je na križ, iznad njega je pločica s natpisom INRI. U križištu ukras šiljatih zraka, a na stranama krakova vitice. Donji dio čini mali svijećnjak nedavno dodan cjelini. Njegova stopa ukrašena je cvjetovima, a držak raščlanjuje kruškolički nodus, lišće i bujna profilacija. Radi povišenja stopi je dodana jednostavna kružna baza od alpake.

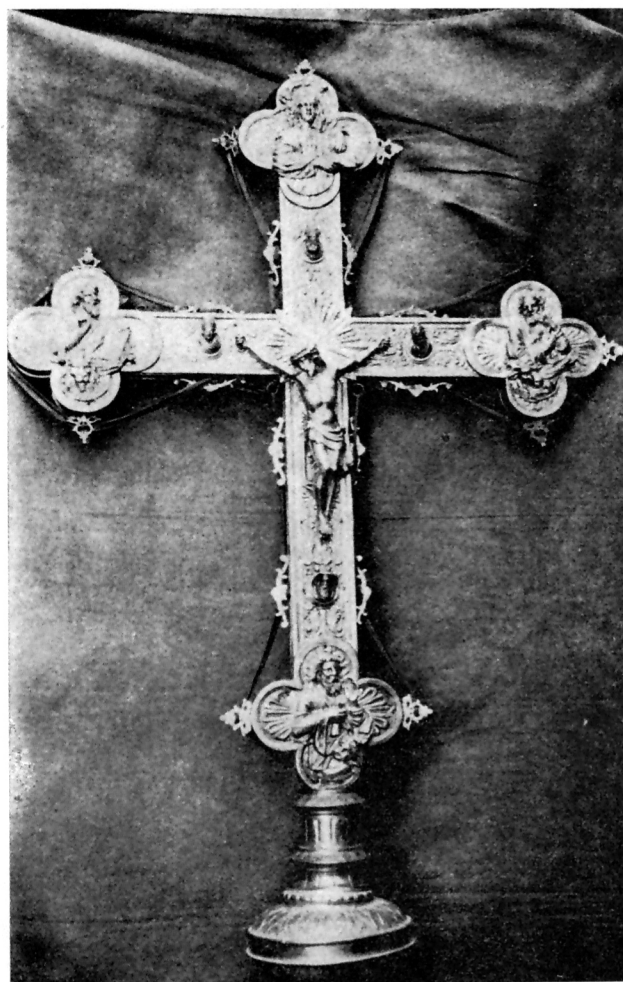
Žig na križu: SC u ovalnom okviru, a na dršku Z kula C i mletački.

Križ je lijepih proporcija, vitak, jednostavnog usitnjenog ukrasa, a oblici stalka su bogatiji i barokno naglašeni.

U inventaru katedrale iz 1794. god. spominje se na glavnom oltaru veći srebrni križ koji se upotrebljava

9 OLTARNI KRIŽ BRATOVŠTINE SV. MIHOVILA, Korčula

10 KAPTOLSKI OPHODNI KRIŽ III, katedrala u Korčuli

za svečanosti.²⁸ Vjerojatno je nedugo prije toga nabavljen. Držak pripada prvoj polovini XVIII. st., a iz iste je radionice kao držak kaptolskog križa II.

OLTARNI KRIŽ SV. ROKA velik je 52 x 24 cm. Skovan je od srebra, lijevan, cizeliran i graviran. Na šupljnoj valjkastoj dršci ukrašenoj stiliziranim lišćem stoji jabuka s nizom barokno savijenih kanelira. Krajevi krakova križa proširuju se u trolisne završetke sa viticama za vrpce. U križištu su pričvršćene duge, šiljate zrake. Na sredini križa je mali korpus lijepog oblika u punoj plastici. Iznad glave mu je pločica s natpisom. U trolistima su plitki reljefi s prikazom: gore Bog otac i golubica sv. Duha, lijevo poprsje sv. Roka s psićem, desno Bogorodica, dolje monogram IHS okružen zrakama. Žig na križu: Z ptica P u pravokutnom okviru i mletački.

²⁸ »Una crocetta d argento inserviente al Tabernacolo un'altra piu grande d argento per i giorni di solenita«.

Inventar od 29. VII. 1794, pag 48, OAK.

U inventaru katedrale nabraja se nekoliko malih srebrnih križeva apliciranih na drvene stojeće križeve za potrebe oltara.

Iako nastao u kasnom baroku, taj križ je zadržao stari gotički oblik s trolistima u kojima su likovi svetaca. No cjelokupna izvedba je sasvim u duhu novog stila gdje se osjeća smirivanje konca XVIII. st.

Izrađen je u Mlecima, a ista je radionica isporučila i niz drugih liturgijskih srebrnih predmeta za bratovštinu sv. Roka u Korčuli.²⁹

OLTARNI KRIŽ SV. MIHOVILA visok je 38 cm, a raspon krakova mu je 25 x 17 cm.

Srebro lijevano, kovano, cizelirano, gravirano. Kružna stopa valovitog ruba ima osam oblikih izbočina na kojima su naizmjenice izvedene ruže s lišćem. Uz donji rub je uski dvostruko profilirani pojas. Držak je tanak, u njega je zataknut križ. Krakovi križa završavaju malim trolistima s ukrasom šestorolatičnih ruža. Na križ je pričvršćen mali plastični lijepo oblikovan korpus. Iznad njega je pločica s natpisom INRI, a ispod nogu lubanja. U sjecištu krakova su duge, šiljate zrake, dok

²⁹ O.c. (20), str. 112–120.

krajeve križa ukrašavaju sitne vitice. Stražnja strana je glatka, u donjem dijelu ugraviran je natpis u kapitali: F. M. PASTO.

Žig na križu: SC u ovalnom okviru, a na stopi BERN-DORF A. S.

Izrazito neostilska stopa i držak potječu iz XIX. st., to je noviji dodatak tom križu kasnog XVIII. st. Plohe križa su široke, trolisni završeci izgubili su stari gotički oblik i sličje stiliziranim rozetama, što još više naglašavaju cvjetovi kojima su ukrašeni. Sitni oblici kasnog baroka izraziti su na malom korpusu i ostalim pojedinostima. Žig radionice isti je kao i na oltarnom križu katedrale, a vjerojatno pripada nekoj od brojnih mletačkih botega.

Sačuvan je dokument koji bilježi da je križ 1788. god. darovao bratovštini sv. Mihovila »umjesto neodržanog pasta« Franjo Medin, a to je kraticama označeno na poleđini križa.³⁰

OPHODNI KRIŽ IZ KATEDRALE III. visok je 65 cm, a raspon krakova mu je 65 x 53 cm.

Srebro lijevano, kovano, cizelirano, gravirano.

Glatka valjkasta ručka prelazi u spljoštenu jabuku. Gornja i donja polovina jabuke ukrašene su radijalno postavljenim lišćem. Ravni dugi krakovi križa završavaju četverolistom. Površinu krakova ispunjaju reljefne volute i listovi složeni u bukete, a četveroliste lepeza-ste klasične užljebine.

Na prednjoj strani ispod Krista u pravokutnom okviru su isprepleteni simboli Muke: kliješta, čekić, čavli. U kružnim medaljonima na krakovima s obe strane pričvršćena su plastična poprsja svetaca. S prednje strane gore: bradati svetac s mitrom, desno golobrađi svetac također s mitrom, lijevo mladoliki svetac s tijarom, a dolje starac duge brade s kardinalskim šeširom. Na drugoj strani križa su isti likovi, ali u promijenjenom smještaju. Na prednjoj strani je plastični korpus naglašene muskulature. Umjesto svetokruga u sjecištu

³⁰ O.c. (25), str. 52, 105, dok. 130: »Adi 13 maggio 1788. Il signor Francesco Medin Gastaldo esibì per il suo pasto che deve fare una croce d'argento di valor Zecchini cinque consimila a quella che fece veder in ornamento dell'altar di detta Scola, e fu ballotato, et ebbe P. 14 C. 9 F. 1,

Libro delle ballottazioni, vol. cit. fol. 52, OAK.

križa pričvršćena je velika, zrakasta pozlaćena zvijezda, a iz uglova također izlaze pozlaćene šiljate zrake. Desno sv. Marko s lavom, lijevo sv. Luka ljevicom podupire glavu, desnicom drži rotulus a ispod je glava vola. Gore je mladoliki sv. Ivan s knjigom, a iza glave mu je orao s perom u kljunu. Dolje sv. Matej s malim bucmastim anđelom. Otraga u sredini sv. Jakov u plitkom reljefu stoji frontalno u dugoj, nabranoj tunici i plaštu, sklopljenih ruku na prsima i s dugim štapom, na lijevom ramenu ima školjku. Desno u četverolistu lav sv. Marka s rastvorenim knjigom, dolje mladoliki Matejev anđeo lijevo poluležeći krilati Lukin vol, gore Ivanov orao. Svi su likovi rađeni vrlo detaljno, posebno pričvršćeni i pozlaćeni. Prošupljene vitice pričvršćene su na krajeve krakova.

Žigovi: nekoliko: 1. u pravokutniku IS, 2. profil klasičističke glave u peterostranom okviru, 3. I M u kvadratnom okviru.

Križ je nabavljen u Ljubljani prije desetak godina, a prema žigu očito je da potječe iz bečke zlatarske radionice. To klasičističko djelo druge pol. XIX. st. ponavlja još stari gotički oblik i ukrase, ali izvedba kao i pretrpanost ukrasa tipični su za ovo vrijeme.

Najznačajniji od prikazanih križeva svakako je onaj iz bratovštine Svih Svetih. Nastao je najranije, djelo je domaćeg majstora zlatara Progonovića i ističe se umjetničkom vrsnoćom. Vještina kovanja, bujna kasnogotička dekoracija, originalnost izvedbe pojedinih dijelova, naročito medaljona s bratimima, svrstali su ga među najvrednija ostvarenja našeg zlatarskog umijeća.

Ostali križevi nastali u rasponu od XV. do kraja XVIII. st. radovi su mletačkih zlatarskih radionica. Slični križevi i drugi srebrni predmeti crkvene uporabe porijeklom iz Mletaka preplavili su u XVII. i XVIII. st. Dalmaciju. Izrađivani su u brojnim tamošnjim radionicama, međusobno sličje ikonografijom, oblicima i izvedbom. Neosporno je da su znalački kovani, no osim u manjim pojedinostima gotovo se ne razlikuju. Na njima su stoga najbolji oni likovi koji se izvode na posebni zahtjev naručioca: svetac ili neki prizor što simbolizira pojedinu bratovštinu.

Iako osim Progonovićeve ostali korčulanski križevi ne znače neke izuzetne spomeničke i umjetničke vrijednosti, trebalo ih je upoznati, ocijeniti i objelodaniti kao dio naše bogate još uvijek nedovoljno poznate kulturne baštine.

SILBERNE ALTAR- UND VORTRAGSKREUZE DER KIRCHEN VON KORČULA

In der Kathedrale und den Bruderschaftskirchen in Korčula hat sich ein reichhaltiges und zahlreiches Inventar von liturgischen Gegenständen erhalten, welches allerdings nur ein Bruchteil alles dessen ist, was seit Jahrhunderten für den Gottesdienst und zum Schmuck der Kirchen angeschafft worden war. Trotz starker Verluste enthalten die heutigen Sammlungen noch viele kostbare und unbekannte Werke alter Goldschmiedekunst und zwar hauptsächlich Kirchengeräte aus edlen Metallen. Die Autoren dieses Artikels machen uns mit Altar- und Vortragskreuzen bekannt, welche immer eine bedeutende Stellung in der Liturgie und im liturgischen Inventar einnahmen. Nach allgemeinen einführnden Bemerkungen wird im Text jedes einzelne der neun charakteristischen Kreuze genau beschrieben, datiert und valorisiert. Als bedeutendstes und frühestes unter ihnen wird das Vortragskreuz der Aller-Heiligen-Bruderschaft hervorgehoben, ein Werk des Dubrovniker Goldschmieds Ivan Progonović aus dem Jahr 1471. Die Form des Kreuzes mit dreiblattformigen Endungen, sowie auch der ganze ornamentale und figurale Schmuck tragen deutliche Merkmale der Gotik und die Ausführung ist meisterhaft, mit viel Gefühl für das Detail. Die Meisterschaft der Goldschmiedearbeit, die üppige spätgotische Dekoration, die Originalität der Ausführung der Einzelteile, besonders der Medaillons mit den Mitgliedern der Bruderschaft, reihen dieses Werk unter die wertvollsten Schöpfungen unserer Goldschmiedearbeiten ein (Abb. 1—2).

Die übrigen Kreuze entstanden im Zeitraum vom XV. bis zum Ende des XVIII. Jahrhunderts und sind Werke Venezianischer Goldschmiedewerkstätten. Die Autoren geben genaue archivalische Angaben über die Zeit ihrer Bestellung und Ausführung, analysieren die Technik der Ausführung und beschreiben die Beschauzeichen. Das Vortragskreuz I. des Domkapitels ist spätgotisch, vom Ende des XV. oder Anfang des XVI. Jhs., mit einigen Elementen der Frührenaissance (Abb. 3), während das Vortragskreuz II. des Domkapitels aus zwei Teilen zusammengesetzt ist: die Form des Kreuzes ist noch immer gotisch und der Meister entfernt sich nicht von älteren Vorbildern, so daß man annehmen kann, daß es am Ende des XVI. Jhs. entstanden ist. Der Schaft mit dem Nodus ist eine spätere Zugabe, ebenso wie die Figuren Christi und des Hl. Markus in schönen Formen des Frühbarocks, welche demnach am Anfang des XVIII. Jahrhunderts entstanden sind (Abb. 4). Das Vortragskreuz der Bruderschaft

des Hl. Rochus entstand am Ende des XVI. Jahrhunderts und manifestiert deutliche Reminiszenzen gotischer Details in renaissance-barocker Bearbeitung (Abb. 5). Das Vortragskreuz des Hl. Michael (Abb. 6) entstand anfangs des XVII. Jahrhunderts, der Schaft wurde später zugefügt. Die Figuren Christi und der Muttergottes sind barock geformt, während die Evangelisten nach einer alten gotischen Vorlage gearbeitet sind, ebenso wie auch die Form des Kreuzes mit dreiblättrigen Endungen gotische Vorbilder hat. Das Altarkreuz der Kathedrale in Korčula (Abb. 7) hat schöne Proportionen, ist schlank, mit einfachen, kleingeformten Schmuckteilen, während die Form des Schaftes reicher und barocker betont ist. Es entstand am Ende des XVIII. Jahrhunderts, während der Schaft vom Anfang des XVIII. Jhs. stammt und derselben Werkstatt angehört welche auch das Kreuz unter Nr. 4 angefertigt hat. Das Altarkreuz des Hl. Rochus (Abb. 8) ist ein Werk des Barocks vom Ende des XVIII. Jahrhunderts, während das Altarkreuz des Hl. Michael (Abb. 9) ebenfalls aus dieser Zeit stammt, aber heute eine Basis im Neostil hat nebst einem Schaft aus dem XIX. Jahrhundert. In Ljubljana wurde das Vortragskreuz III. aus der Kathedrale erworben (Abb. 10) und aufgrund des Beschauzeichens sind die Autoren der Meinung, daß es aus einer Wiener Goldschmiedewerkstatt stammt. Es ist ein klassizistisches Werk der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts, welches gotische Formen und Schmuckelemente beibehält, während die Ausführung selbst und die Überfülle der Dekorationsformen typisch für die Zeit des Klassizismus sind.

Indem sie die allgemeinen Merkmale der Werke Venezianischer Goldschmiedewerkstätten des XVII. und XVIII. Jahrhunderts darlegen, betonen die Autoren, daß Werke dieser Art zu der Zeit Dalmatien förmlich überschwemmten und sich untereinander ikonographisch sowohl, als auch ihrer Form und Ausführung nach gleichen. Von höchster Qualität sind bei diesen Kreuzen diejenigen Figuren, welche auf besonderen Wunsch der Auftraggeber angefertigt wurden: Heilige oder Szenen welche symbolisch auf eine Bruderschaft Bezug nehmen. Obwohl außer dem Progonović Kreuz die übrigen Kreuze aus Korčula keine hervorragende künstlerische Bedeutung haben, sind die Autoren der Meinung, daß man sie der weiteren Fachwelt vorstellen mußte und sie verdienten als Teil des reichen und ungenügend bekannten Kulturgutes von Kroatien, valorisiert und publiziert zu werden.